

Odobescu Sándor magyar vonatkozású ismeretlen levelezése.

Irta: Dr. KÁNTOR LAJOS.

Odobescu Sándornak,¹ az európai műveltségű legnagyobb román prózairónak, eddig még nem közölt, két francia nyelvű levele van a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában. E levelek ifj. Szilágyi Ferencnek,² a kollégium egykori tanárának, hagyatékából kerültek elő.

Az 1869. április 12-éről keltezett levél Rómer Floris³ budapesti egyetemi tanárnak szól, kivel — úgy látszik — szorosabb összeköttetésben volt.⁴ Arra kéri benne, hogy eszközölje ki Szilágyi Ferenc beleegyezését *A Hóra-világ* című tanulmánya román nyelven való megjelentetésébe. A levél szerint Odobescu már le is fordította Szilágyi tanulmányát.

A román tudományosságának magyar tudományos munka iránt ilyenmő érdeklődése idáig szokatlan volt. Annak oka, hogy az ünnepeelt román író már le is fordította Szilágyi munkáját, nem csupán a román nemzetet közéről érdeklő tárgykörben keresendő.

¹ *Odobescu Sándor* (1834—1895). Prózai munkáin kívül néhány költői kísérlete is van. Foglalkozott folklorisztikával, történelemmel és archeológiával is. A bukaresti egyetemen az archeologia tanszékét töltötte be. Egy ideig párisi követ volt. Az 1867. párisi világkiállításon mint a független „Románia” képviselője vett részt. Nagyrészt az ő érdeme, hogy Románia akkor először saját színei alatt vehetett részt a nemzetközi kiállításon.

² *Ifjabb Szilágyi Ferenc* (1797—1876.) Mint a kolozsvári „Mult és Jövő” konzervatív lap szerkesztője éles ellentétben állott az ellenzéki „Erdélyi Híradó” szerkesztőjével, Méhes Sámuel kollégiumi tanártársával. Politikai hitvallása miatt összeütközésbe került nemcsak tanártársaival és előljáróságával, hanem növendékeivel is. Nagy tudású ember. 1848.-ban állásától megfosztották. A szabadságharc után tudományos munkásságával azonban sikerült kiengecsztelnie a közvéleményt, úgy annyira, hogy a Magy. Tud. Akadémia levelező tagjának választotta. (Bővebben lásd: Török István, *A kolozsvári ev. ref. coll. története*. 1905. II. köt. 196—234. lapjain.)

³ *Rómer Floris* (1815—1889). Természettudós, műrégész, történész. A Corvin-kódexekért bejárta egész Európát Rómától Szent-Pétervárig. 1877-ben nagyváradi kanonok lett s elhagyta a fővárost.

⁴ Lásd Odobescunak 1869. május 28.-áról kelezett Szilágyi Ferenchez írott alábbi levelét, melyben azt írja, hogy Rómernek elküldte egyik munkáját, melyet hazájáról írt. Odobescu és Rómer valószínűleg az 1867.-i párisi világkiállításon kerültek közelebbi érintkezésbe. Mindketten hazájuk hivatalos kiküldöttjei voltak. Rómer Floris, mint a budapesti egyetem archeológiai tanszékének tanára, a kiállításra küldött múzeumi kincsek őre volt s a magyarországi őskori emlékeket egy előadáson is ismertette.

A figyelmet bizonyára az a heves vita hívta fel rá, mely a Hóra-kérdés körül éppen abban az időben keletkezett. A vita elmérgesedésére a külföld is figyelmes lett s a román közvéleménynek kedvezett Szilágyi állásfoglalása. A kérdés megértésére szükségesnek tartom ezt a vitát röviden feleleveníteni.

A Hóra-kérdés körül keletkezett vitát gróf Teleki Domokosnak ⁵ *A Hóra-támadás története* címen 1865.-ben megjelent munkája indította meg. E munkát Szilágyi Ferenc *Hóra-világ* című tanulmányban az Akadémia 1865. január 9.-én tartott osztályülésén hevesen támadta s éles kritikát mondott Teleki „regényszerűnek“ nevezett munkájáról s a szerző tudományos módszeréről. Az okiratok kritikáján keresztül Szilágyi igyekszik a Hóra-lázadás genezisének adni s Hórát, mint a román nemzet felszabadításáért küzdő eszme megtestesítőjét, állítja be. II. József császár magatartását is a Hóra-lázadással szemben új megvilágításba helyezi. A kérdés anyagának „mondai“ részét igyekszik elkülöníteni a történeti résztől.

Az Akadémia ülésén Gyulai Pál is védelmébe vette gr. Teleki Domokost s bizonyos helyreigazítást tartott szükségesnek Szilágyi Ferenc felolvasásával szemben, ami viszont arra készítette Szilágyit, hogy 22 oldalas „Nyílt-szó“-ban válaszoljon Gyulainak, elmondva mindazt, mit az osztályülésen nem volt módja előadni. ⁶ E „nyílt szóra“ különben az is készítette Szilágyit, hogy Gyulai felszólalása a Pesti Napló 1865. 10. számában megjelent, még pedig megtoldva. Nemcsak a hazai, hanem a külföldi sajtó is reagál a vitára s menetét élénk figyelemmel kíséri. A magyar sajtó általában Teleki oldalán van. A kérdés pikantériájához tartozik, hogy az Augsb. Allgemeine Zeitung 1865. évi 31. számának főlapjában egy a Tisza mellől írt levélben közlés jelent meg gr. Teleki könyvéről s ez úgy tünteti fel a dolgokat, mintha a Teleki könyvében szerepelne mindaz, mit Szilágyi állapított meg. A cikk javasolja Teleki könyvének németre fordítását, mint amely II. József császárnak a Hóra-lázadással szemben tanúsított magatartását tisztázza s megcáfolja azt a németek közt is elterjedt véleményt, hogy a császár biztatta Hórát a magyarok elleni lázadásra. E misztifikáció Szilágyit újabb „nyílt szóra“ készítette Gyulaihoz s elítéli az olyan eljárást, mely félrevezetéssel igyekszik terjeszteni a Teleki Domokos hírdette elveket. ⁷

Szilágyiról el kell ismernünk, hogy Erdély XVIII. századi

⁵ Gróf Teleki Domokos (1810–1876) Marosvásárhelyt született. Fontos politikai szerepet vitt a szabadságharc előtti erdélyi közéletben. A szabadságharcban nem vett részt. 1851-től kezdve 8 éven keresztül együtt dolgozott Deák Ferenc kir. táblai ügyvéddel a marosvásárhelyi Teleki-kéziratok kivonatolásán és regisztrálásán. E tanulmányok eredményei későbbi történelmi munkái. 1864-től haláláig megint aktív harcosa a politikának. Az Erdélyi Múzeum megalakításában nagy segítségére volt gr. Mikó Imrének.

⁶ Lásd a kolozsvári egyetemi könyvtárban 91238 sz. alatti füzetecskét, melyben Szilágyi maga gyűjtötte össze a Gyulaihoz intézett „nyílt szokat“ és a kérdéssel foglalkozó újságcikkeket.

⁷ Szilágyi maga sem hiszi azonban, hogy Gyulainak valamelyes része volna e dologban.

történelmével s így a Hóra-kérdéssel már kezdő tanárkodása óta⁸ foglalkozott s később a kérdésre vonatkozó minden felkutatható adatot összegyűjtött. A bécsi udvari levéltár okmányaihoz épen politikai pártállása és multja miatt könnyen hozzáfért. De a hatvanas évek közepén az utóbbi okok miatt a közvélemény előtt még oly ellenszenves volt, hogy a hazai légkör nem tudta elfogadni tudományos alapossággal támogatott érveit sem. Másrészt az is bizonyos, hogy Szilágyi sem az 1865. január 9.-i és 1866. március 5.-i akadémiai felolvasásaiban, sem a Budapesti Szemle 1866. és 1867. évfolyamaiban megjelent öt cikkese tanulmányában⁹ még nem állott azon a magaslaton, hova az 1871.-ben külön kötetben megjelent 272 lap terjedelmű tanulmányában jutott el. Teleki Domokos könyvéről mondott bírálatának hangján s a két előbbi tanulmányban ott érzik a Telekivel való régi összeütközések keserű íze. Lélektanilag megértjük elfogultságát a „gróffal“ szemben. Hiszen eltekintve a még 1848-as idők előtti kölcsönös politikai ellenszenvtől, melynek következtében Szilágyinak sok személyes kellemetlensége volt, az akkor főgondnok Teleki hatására függesztette fel állásától a főkonzisztórium Szilágyit 27 éves tanári működés után minden kihallgatás nélkül.

Odobescunak Rómer Florishoz intézett 1869. április 12.-éről szóló levele Szilágyinak még csak az akadémiai két felolvasásáról és a Budapesti Szemlében megjelent öt cikkéről tudhatott. Ezek alapján érdemesnek tartotta a Hóra-kérdést magyar szerző munkájából megismertetni a román közvéleménnyel.

A ref. kollégium birtokában levő levéltöredék nem eredeti; minden valószínűség szerint Szilágyi Ferenc másolta le az őt érdeklő részt a Rómer Florisnak írt levélből. Szilágyi súlyt helyezett rá, hogy e dicső levél, ha másolatban is, meglegyen neki. Akkori lelkiállapota könnyen magyarázza ezt. Jól esett a sok támadás között az idegenből jött elismerés, még ha nem egészen érdektelen helyről is érkezett az. Alább közlöm az eredeti francia szöveget s annak valószínűleg a Szilágyi által eszközölt magyar fordítását is, mely szintén Szilágyi hagyatékából, külön félv papíron van a kollégium tulajdonában. Szilágyi nem bírta eléggé a francia nyelvet s valószínűleg ezért fordította le a levelet magyarra is. Különben Szilágyinak a francia nyelvben való gyöngeségét mutatja az Odobescunak adott válaszfogalmazványa, melyben sok törlésen kívül nyelvi hibák is vannak, miként az alább kitéjük.

⁸ 1838-ból közöl a Hóra-lázadás harmadik főszereplőjéről, Krisánról, báró Jósika Antallal folytatott beszélgetést. (*A Hóra-világ Erdélyben*. Budapest, 1871. 227–28 lapjain.)

⁹ Budapesti Szemle 1866. évf. V. köt. 249–295 l., 1866. évf. VI. köt. 53–90 l. és 299–343 l., 1867. évf. VIII. köt. 3–39 l. és 129–183 l.

A Mr. *Romer Floris* Conseiller
royal et professeur à l'academie
de Pest.¹⁰

De notre coté, nous nous faisons un plaisir d'emprunter à nos voisins tout ce que leur savoir et leur talent produit d'utile et de bon. A ce propos je vous serais bien obligé Monsieur, si vous vouliez bien intercéder auprès de Mr. Fer. Szilágyi pour obtenir de lui l'autorization de reproduire en langue roumaine son travail sur la révolte transsilvaine (!) d'Hora (!) en 1784. Je me suis fait traduire ses articles, et je les ai lu avec le plus vif intérêt. Ils font réellement l'honneur à l'écrivain, dont l'impartialité mérite les éloges de tous les partis intéressés dans la lutte séculaire dont le dit travail présente un episode sanglant. Je serais tout heureux d'être autorisé par l'auteur à publier la traduction que j'en ai fait faire; c'est sur votre intercession Monsieur, que je compte pour l'obtenir et je l'attends pour mettre sous la presse.

Magunk részéről örömünknek tartjuk szomszédjainktól átvenni mindazt, mit tudományjok s elméjük jót és hasznosat létrehoz. E tekintetben Ön engemet erősen lekötelezne, ha sziveskednék Szilágyi úrnál magát közbevetni, hogy az 1784-beli erdélyi Hóralázadásra vonatkozó munkájának román nyelven közzétételére beleegyezését tőle megnyerhessem. Azon dolgozatait lefordítottam s a legélénkebb érdeklődéssel olvastam el, melyek valóban az író becsületére válnak, kinek részrehajlatlansága a több százados küzdelemben érdekelt minden felik dícséretét megérdemli, melynek azon munka egy véres epizódját rajzolja. Nagyon szerencsés lenne, ha szerző felhatalmazna annak általam eszközlött fordítását közzé tehetni; Ön közbenjárására számítok annak megnyerése végett, amit elvárok, hogy azonnal sajtó alá adhassam.¹¹

Odobesco (!)

Bucarest, le 12 avril 1869.

Strada Roselor No. 24.

Odobescu fenti levelére Szilágyi ugyanazon év április 20-án¹² válaszolt s készséggel egyezett bele, hogy munkája román fordításban megjelenjék, azonban felhívja Odobescu figyelmét, hogy

¹⁰ A cím után üresen hagyott hely van, ami már maga is mutatja, hogy nem teljes a másolt szöveg.

A magyar fordításban hiányzik a címzés

¹¹ A magyar szöveg alól hiányzik az aláírás, keltezés és lakcím.

¹² Kiténik Odobescu alábbi eredeti köszönő leveléből, melyet Szilágyi Ferencnek írt.

munkája javításokkal és hozzáadásokkal még ugyanazon évben külön kiadásban fog megjelenni.¹³

A francia nyelvű fogalmazvány a törlések elhagyásával a következő:

Monsieur !

Je donne avec le plus grand plaisir l'autorisation de faire paraître la traduction roumaine de mon travail sur la révolte transilvaine (!) de l'an („l'an., ceruzával beírva!) 1784, intitulé; *Hórávilág Erdélyben — Le temp (!) de Hóra* et je présume (!) de vous avertir que cet ouvrage paraîtra encore cette année dans volume séparée (!) avec beaucoup de mélioration (!) et des dates nouveaux (!) concernant (!) principalement la personne et le rôle de Hóra pendant ces troubles accompagnée (!) des documents les plus importants, de quel ouvrage je vous offrirai, s'il vous plaît un exemplaire comme témoignage (!) de mon vif respect, et je vous autorise en avant de vous en servir.

Dans le cas si vous voudrez mettre sous la presse votre traduction qui est déjà prête, je vous prie de faire usage de les (!) corrections nécessaires (!) que j'ai l'honneur de vous transmettre avec une lettre.

E fogalmazvány teljesnek látszik, legfeljebb a szokásos befejező udvariassági formula hiányzik, melyet vagy azért nem szerkesztett meg, mert nem érezte hiányát, hogy ezt is megfogalmazza, vagy hihetőbben azért, mert annyira a lap aljára jutott, hogy már egyetlen sor sem fért volna el azon az oldalon.

Odobescu felelete, mely az író pirosnyomású, egymásra fektetett A O (Alexandru Odobescu) monogrammos, sajátkezű aláírással ellátott levélpapírján van, így szól:

¹³ Szilágyi nem tudta ígéretét teljesíteni. Munkája külön kiadásban csak 1871-ben jelent meg. A megjelenés késésének okát valószínűleg abban kell keresni, hogy nem kapott rá kiadót. Úgy látszik, hogy a Budapesti Szemlében elhelyezett cikkek megjelentetésével is nehézségei voltak, mert a Gyulaihoz írt második „nyílt szóban“ többek között ezeket mondja: „Én, tiszt. tanár úr! önnek azon meggyőződésemet nyíltan kijelentettem, miszerint a Hóra-világról írt történeti monographiámnak magyar nyelven, mint óhajtanám, kiadására számot nem tarthatok s magamat azzal nem is kecsgetetem... másfelől annak terjedelméért is én Pesten kiadót nem igen találnék... (2-3 lap.)

¹⁴ Magam fordításában.

Uram!¹⁴

A legnagyobb örömmel adom meg a felhatalmazást az 1784. évbeli erdélyi lázadásra vonatkozó, „Hórávilág Erdélyben“ című munkám román fordításának megjelentetésére és felhívom figyelmét, hogy e munka még ez évben meg fog jelenni külön kötetben sok javítással és új adatokkal, különösen a Hóra személyére és szerepére vonatkozólag e zavarok alatt, a legfontosabb bizonyítékokkal kísérve, amely munkának egy példányát, mint mély tiszteletem tanubizonyosságát, felajánlom Önnek s előre felhatalmazom Önt annak felhasználására.

Abban az esetben, ha fordítását, mely már készen van, sajtó alá akarná adni, kérem, használja fel a szükséges javításokat, melyeket van szerencsém levélben Önnek elküldeni.

Bucarest le 28 mai 1869.

Monsieur !

Je viens par ces quelques lignes vous remercier pour le gracieux accueil que vous avez bien voulu faire à ma demande relativement à votre remarquable travail sur la révolte de Horia en Transilvanie. (!)

Je me serais empressé d'user sans retard du permis de traduction que vous m'avez donné, si vous ne m'aviez fait entrevoir, par votre aimable lettre du 20 avril, la possibilité de compléter la traduction que j'ai fait faire, par les corrections et les additions que vous comptez apporter à la seconde édition de cet intéressant écrit. J'attendrai donc, Monsieur, pour mettre sous presse, mais non sans impatience, — je vous l'avoue — la publication de votre nouveau volume. Certain, d'après vos indications, qu'il contiendra maintes données nouvelles et curieuses, je ne me permettrai d'exprimer qu'un seul souhait, c'est qu'il contienne aussi, *in extensa*, les interrogatoires subis par Horia, Closca, Crisan et quelques uns des principaux meneurs de l'insurrection. Ces pièces doivent avoir sans contredit une haute importance pour la *caractéristique* de ces audacieux chefs des paysans.

J'ai envoyé à Monsieur Rómer un volume sur mon pays, que j'ai publié, il y a quelque temps, en le priant de vous le remettre. Acceptez le, je vous prie, Monsieur, en attendant les exemplaires (du reste aussi nombreux que vous le désirez) de la traduction roumaine de votre publication sur Horia.

Tout en uis (me?) félicitant de l'heureuse circonstance qui m'a procuré l'honneur d'être en relation avec vous, je vous prie, Monsieur de vouloir bien agréer l'assurance de la considération

Bukarest, 1869 május 29.¹⁵

Uram !

E pár sorral köszönetet mondok Önnek ama szíves fogadtatásért, melyben a Hóra-féle erdélyi lázadást tárgyaló figyelemreméltó munkájára vonatkozó kérésemet részesítette.

Késedelem nélkül siettem volna felhasználni a fordításra adott engedélyét, ha április 20-i kedves levelében nem jelezte volna annak lehetőségét, hogy az általam készített fordítást kiegészíthetem azokkal a javításokkal és hozzáfűzésekkel, amelyeket ezen érdekes írás második kiadásában szándékozik hozni. Várni fogok tehát, Uram, a sajtóalábocsátással, — megvallom — nem türelmetlenség nélkül, új kötetének kiadására. Bizonyára, amint Ön jelzi, az több új és érdekes adatot fog tartalmazni és én csak azon egyetlen óhaj nyilvánítását engedem meg magannak, hogy tartalmazza *in extensa* a Horia, Closca, Crisan és a lázadás néhány főkolompósa által elszenvedett vállalatokat is. Ezen fejezeteknek feltétlenül nagy fontossággal kell bírniok ezen mérész parasztvezérek jellemzésére.

Rómer úrnak küldtem az én hazámra vonatkozólag egy kötetet, melyet nem rég adtam ki, kérve őt, hogy Önhöz juttassa azt el. Kérem, fogadja azt el, Uram, addig is, míg eljuttatom az Ön Hóriára vonatkozó műve román fordításának példányait (különben olyan számban, amilyenben kívánja.)

Boldognak érezvén magamat azon szerencsés körülményért, mely az Önnel való megtisztelő összeköttetést szerezte meg nekem, kérem, fogadja, Uram, igen kiváló tiszteletem biztosítását, amellyel van szerencsém lenni

alázatos szolgálja
Odobesco.

¹⁵ Magam fordításában.

trés distinguée avec laquelle j'ai
l'honneur d'être

votre tout dévoué serviteur¹⁶

*Odobesco.*¹⁷

Bucarest, (Roumanie) Strada
Roselor N. 24.

Valószínű, hogy Odobescu a Budapesti Szemléből fordította le Szilágyi Ferenc munkáját s nem lehet szó az akadémiai felolvasásokról, avagy a Gyulaihoz intézett első „nyílt szóban“ közölt rövid összefoglalásról.

Azonban minden eddigi arra vonatkozó kutatásom, hogy nyomára akadjak Szilágyi munkája román fordításának, sikertelen volt. Hajlandó vagyok feltételezni, hogy a szóban forgó fordítás közlése elmaradt. Ennek két oka lehetett. Szilágyi munkájának külön kötetben, javításokkal és kiegészítésekkel közlése az ígért 1869. évről elmaradt s csak 1871-ben jelent meg s így talán elvesztette Odobescu szemében is azt az aktualitást és hatást, melyet első megjelenése általában keltett s mellyel a román közvéleményre is hatással lehetett volna. Második ok lehetett, hogy Szilágyi munkájának 1871-beli kiadása lényeges eltéréseket mutat az előbbi kiadásoktól. A vita heve lecsillapodván, Szilágyi is sokkal higgadtabb lett. Bár előszavában hangoztatja, hogy „igénytelen értekezése akadémiai két felolvasása egybefoglalt és átdolgozott kivonata gyanánt tekintendő,“ az „átdolgozás“ nemcsak az adatok összesítésén, hanem a hangnemen is meglátszik. Egyébként — talán Odobescu kérésének hatása alatt, hogy in extensa ismertesse a lázadás fővezérei által elszenvedett vattatásokat — munkája utolsó harmada terjedelemben csaknem megkétszereződött. Új fejezeteket iktatott be, kútfőit nagy lelkiismeretességgel eredetiben is közölte. Megállapításai tudományosabb színűek, de egyúttal a császár személyére, a császári hadsereg magatartására s a lázadás fővezéreire kedvezőlenebbek lettek.

A második ok döntőbb hatással lehetett a román fordítás kiadásának elmaradására.

¹⁶ A levél szövege és az aláírás nem egy kéz írásának látszik. A levél vékony vonalú, nagyon szálkás írással van írva, az aláírás erőteljes gömbölyű típusú betűkkel. Az író a levelet diktálhatta. A levélpapír mind a négy oldalán tele van írva. Kettéhajtott alakjában 13,5×21 cm. nagyságú.

¹⁷ A ma szokásos *u* névvégzés helyett olaszos *o* névvégződés.